

Doc. dr. sc. Salmedin Mesihović
Oblast stari vijek i Katedra za arheologiju
Odsjek za historiju
Filozofski fakultet u Sarajevu
salmedin10@hotmail.com

Izvorni naučni/znanstveni rad
Antička i srednjovjekovna historija i arheologija

Antičko naselje uz Zimošnicu u Moštrima kod Visokog

Objavljeno pod naslovom „Antičko naselje uz Zimošnicu u Moštrima kod Visokog“, Spomenica Ibrahima Karabegovića, Zbornik radova, Institut za istoriju, Sarajevo, 2013, 17 - 33

Visočko polje spada u red zona sa bogatom arheološkom i kulturno-historijskom zaostavštinom, od koje je dobar dio još uvijek nepoznat. Posebno je u tom pogledu interesantno područje Moštra, nekoliko kilometara sjeverozapadno od samoga Visokog u samom „srcu“ visočkog polja. Prostor Moštra je direktno naslonjen na rijeku Bosnu sa njene lijeve strane, sa vrlo plodnom ravnicom. Moštre su i mjesto spajanja i odvajanja raznih puteva iz okolice. Kada se danas govori o Moštrima, onda je riječ o dva naselja koja, po pravoj liniji dijeli potok Zimašnica. Južno od Zimašnice na meandru koji pravi rijeka Bosna nalaze se Gornje Moštre, a sjeverno od potoka su situirane Donje Moštre. Nadmorska visina čitavog prostora kreće se od 401 do 415 metara. Niža nadmorska visina se uglavnom nalazi uz samu rijeku Bosnu, a viša kako se kreće prema cesti na zapadu. Jedini izuzetak čini jedno manje uzvišenje na jugozapadu gornjomoštranskog meandra (n.v. 409 – 412 m.).

Ime Moštre izvorno potiče od latinske riječi *magister*, *tri*, *m*, koja je kroz historiju pojmovno održavala čitav niz različitih sadržina (npr. najviši, učitelj,¹ upravitelj, nadzornik, vođa, zapovjednik... itd...). Riječ je nastala kombinacijom *magis* (više, veće ili velik) + - ter. Srodna riječi *magister* (moguće i potekla iz nje) je i latinska riječ *magistratus*, *us*, *m* = državni dužnosnik. Za vrijeme Rimske Republike (*Res publica Romana*) naslov *magister equitum* (zapovjednik konjice) je nosio podređeni

---

¹ Iz čijeg značenja je potekla i naša riječ magistar.

zamjenik diktatora (vanredne političko – vojne institucije/magistrature koja je za vrijeme Rane i Srednje Republike bila ograničena na šest mjeseci). Sa nestankom republikanske institucije diktatora (za vrijeme augustovskog režima i uvođenja principata), ugasilo se i zvanje njegovog zamjenika. U doba dominata obnovljeno je zvanje *magister equitum*, koje je postalo jedno od vrhovnih vojnih rangova zajedno sa *magister peditum* (zapovjednik pješadije), da bi na kraju obje vojne službe bile amalgamirane u *magister militum* (zapovjednika vojnika). Za vrijeme dominata je ustanovljena i državna, civilna služba *magister officiorum*/ μάγιστρος τῶν ὀφφικίων (načelnik „državnih“ službi). Riječ je o jednoj o najviših civilnih administrativnih (ponekad i vojnih i to u Istočnom dijelu) službi za vrijeme dominata i ranih stoljeća Romejskog (Istočnorimskog, Vizantijskog) Carstva, gdje se sačuvala u grčkoj verziji.

U vulgarnim latinitetima (iz kojih su se razvili romanski jezici, uključujući i one koji su izumrli) latinski *magister* se razvijao u pravcu koji bi podsjećao na riječ „meštar“ (prilično uobičajenu na istočnojadranskom primorju, ali prisutnu i u unutrašnjosti). U ovom kontekstu vrijedi uporedba sa starofrancuskim „maistre“ ili „mestre“. Ali nisu samo romanski jezici bili bez utjecaja latinskog „*magistar*“. Preko vulgarno – latinskih oblika navedene riječi i u germanskim i slavenskim jezicima (općenito svima onima koji su se susreli i našli pod utjecajem romaniteta u bilo kojoj formi) su dobili bitno značenje i poziciju. Pa se tako nailazi na „master“ i „mister“ na engleskom (i preko staroengleskog „*mægester*“) i „meister“ na njemačkom. U italijanskom jeziku neki izvedeni oblici od latinskog *magister* dobijaju zanimljivo značenje, pa se tako nailazi na „magistero“ =vještina, nastavnička služba, učiteljovanje, „magistrale“ = majstorski, vanredno vješt, učiteljski, „maestria“ = majstorstvo, umješnost, vještina, „maestrevole“ =majstorski, „maestro“ = učitelj, vještak, umjetnik, majstor i „mastro“ = majstor, meštar.

U našem sadašnjem jeziku riječ „meštar“ (u množini „meštri“) ima samo pojmovno određenje majstora, zanatlije nadređenog kalfi i šegrtu. Oblik majstor koji je u unutrašnjosti Zapadnog Balkana prisutniji od oblika meštar potekao je iz istog etimološkog, romanskog vrela. Imajući u vidu fleksibilnost jezika, jasno je da je pojmovna sadržina termina „meštar“/“meštri“ u ranije doba mogla biti znatno šira. U modernim europskim jezicima vulgarno – latinske izvedenice latinskog *magister* su vrlo prisutne u značenju gradonačelnika, načelnika ili upravitelja naselja pa se tako nailazi na „bürgermeister“ (na njemačkom), „borgomastro“ (na italijanskom), „maire“ (na francuskom). Veza između majstora/meštra i gradonačelnika/meštra je u historijskom kontekstu objašnjiva. U srednjem vijeku gradske općine su bile stjecišta i zajednice zanatlija i trgovaca, koji su uživali određene povlastice, negdje i autonomiju a u Italiji i dijelovima Njemačke su se razvili i u nezavisne države. Te gradske upćine su imale svoju lokalnu upravu gdje je riječ cehova/esnafa imala veliku ulogu, pa je logično došlo do pojmovnog uvezivanja ili bar zbližavanja za sadržine načelnika općine i glavnog majstora.

Razloge da jedno visočko područje nosi naziv Moštre, treba tražiti u okvirima navedenih primjera. Sudeći po tome, naziv je drevan i gotovo sigurno se može uvezati sa određenom situacijom ili pojavom ili institucijom koja je postojala u kasnoj antici ili ranom srednjem vijeku na ovom

području. Sam naziv Moštre odaje da je riječ o drevnom porijeklu, i da je prošao različita lingvistička formatiranja, ali da je zadržao kontinuitet sa svojim korijenom.

Kontinuitet naseljenosti

Plodno, ravničarsko i pitomo moštransko područje, sa dovoljno vode za navodnjavanje i dobro osunčano, koje se uz to nalazilo na komunikaciji koja je povezivala panonski bazen sa jadranskim priobaljem, je još od ranih razdoblja bio naseljeno. O tome dovoljno govore nalazi iz neolitika. Na znatan broj tragova koji ukazuju na neolitsku naseobinu nailazi se u Donjim Moštrima. Tako su konstatirani nalazi keramike, komadi kućnog lijepa, kremenom i drugo kameno oruđe.² Nešto sjevernije od Donjih Moštra nalazi se i neolitski lokalitet Okolište, koji je za razliku od donjomoštranskog neolitika, u određenoj mjeri i istražen. Sudeći po nalazima pronađenim prilikom sondažnih i sustavnih arheoloških istraživanja, neolitsko Okolište pripada butmirskoj kulturi. Zemljopisno gledano, Okolište ustvari predstavlja sjeverni i to prirodni nastavak moštranskog područja. Radi toga je logično pretpostaviti da donjomoštransko neolitsko naselje (koje je neistraženo) i ono neolitsko naselje u Okolištu čine jedinstvenu naseobinsku aglomeraciju. I na lokalitetu Arnautovići, sa suprotne strane rijeke Bosne (u odnosu na Moštre) i nešto južnije od Gornjih Moštra, su konstatirani nalazi iz neolitika, koje sugeriraju postojanje naselja koje bi po Arheološkom leksikonu BiH pripadalo „mlađoj fazi kakanjske kulture, sa nekim elementima butmirske kulture na kraju razvoja“ naselja.³ Navedeni podaci jasno pokazuju snažnu trajniju naseljenost meandara rijeke Bosne u širem području Moštra za vrijeme neolitika.

Sa metalnim dobom, kada se stanovništvo u načelu povlači na padinske zone, u širem moštranskom području je registrirana gradina Gradac u Gunjačama (područje Mokronoga). Mokronoška gradina je imala promjer 300 x 100 metara, i spadala bi u red većih „bosanskih“ gradinskih naselja.⁴ Po dosta oskudnim nalazima, jer gradina još uvijek nije ispitana, njeno postojanje bi se moglo datirati u željezno doba. Sam Gradac je bio i odlična fortifikacija, pa je vjerojatno služio i domorodačkim zajednicama kao odbrambeni oslonac u njihovim sukobima sa vanjskim elementima. Način života u ovom dobu sa primarnim osloncem na stočarstvo te relativna nestabilnost uvjetovali su da naseobine bude smještene na padinskim dijelovima. Ali to ne znači da je moštranska ravnica zapostavljena, tamo se sigurno nastavio uzgoj žitarica i drugih zemljoradničkih kultura. U protohistorijskom dobu moštransko područje je pripadalo dezitijatskoj politici.⁵ U tim političkim i narodnosnim okvirima moštransko područje je dočekalo rimske legije 33. god. p. n. e., i time ušlo u antičko, prvo historijsko razdoblje. Pod rimskom vlašću, uz jedan kraći intermezzo od proljeća 6. god. n. e. do ljeta 9. god. n. e. (za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka), moštransko područje će ostati i u narednim stoljećima. Posljednje faze antike na ovom području će obilježiti istočnogotska vlast od kraja V. st. n. e., Justinijanova rekonkvista (u provinciji Dalmaciji uspješno završena 535/536. god.) i

---

² Po Arheološkom leksikonu BiH, Tom III, 1988, 17 (natuknica S.Perić) „nalazi keramike nagovještavaju da je riječ o manjem naselju s kraja kakanjske ili s početka butmirske kulture.“

³ Arheološki leksikon BiH, Tom III, 1988, 14, natuknica A. Benac – P. Anđelić. O Arnautovićima v. Benac, 1965, 261-275; Anđelić, 1980, 183-247

⁴ Bojanovski, 1984, 61 - 62

⁵ O Dezitijatima i njihovoj politici v. Mesihović, 2007.

romejska vladavina do samoga početka VII. st. Sa raspadom romejske efektivne vlasti, izazvane avarsko – slavenskom najezdom i naseljavanjem započinje, novo srednjovjekovno historijsko razdoblje.

Fontes

Najvažniji antički lokalitet za moštansko područje se nalazi uz potok Zimašnicu, i to u jednom dužem potezu, poznatom kao Svibe. Ovaj antički kompleks je situiran između Zimašnice i poteza Oćazi, na terasi diluvijalnog porijekla sa površinom od cc 7 hektara (promjera 350 x 200 m.). Ovaj položaj na kome se nailazi na antičke nalaze, koji je od susjednih Oćaza i relativno viši (pa je bio zaštićeniji od poplava), je tipičan za rimska ravničarska naselja. Nalazi kao što su temelji zgrada, kamen, malter, crijep i opeka, kao i fragmenti fresko – slika i keramike provincijalne izrade ukazuju na antičku naseobinsku djelatnost i aglomeraciju.⁶ Nađeno je i metalnog materijala, između ostalog i ključ, nož i fragmentirana alatka (koji se čuvaju u Zavičajnom muzeju u Visokom). Nažalost antičko naselje na Svibama je u potpunosti ostalo neistraženo, radi čega se do sada nije mogla preciznije odrediti ni njegova veličina a niti njegovo značenje. A i kontinuirana kasnija zemljoradnička i građevinska djelatnost su doveli do pojačanog devastiranja ostataka antičkog nasljeđa na površinskim slojevima.⁷ I pored toga što se i danas mjestimično može naići na ostatke građevinske djelatnosti i određeni pokretni materijal u vidljivijem dijelu terena, ipak bi u slučaju sustavnog istraživanja na Svibama bilo potrebno snimiti, analizirati, iskopati i istražiti dublje slojeve (koji nisu bili izloženi ljudskoj devastaciji). Ipak i pored vrlo slabe neistraženosti i devastiranosti, nesumnjivo se na prostoru Sviba nalazilo neko značajnije naselje, koje se nalazilo uz tadašnju rimsku komunikaciju, koja se opet nalazila više – manje na pravcu današnje ceste. Uostalom, najviše se rimskog građevinskog materijala i nalazilo uz današnju cestu. I narodna tradicija potvrđuje da se tu nalazilo neko arhaično naselje, pa se tako govorilo da se u dnu Sviba nalazila crkva ili da se na Svibama prostirao gradić sa crkvom. Sudeći po do sada pronađenom i pristupačnom materijalu ovo naselje nije mlađe od antičkog naseobinskog kompleksa u Buzić Mahali.

Antička naseobinska djelatnost je evidentirana i na nešto sjevernijem (uz rijeku Bosnu) lokalitetu Crkvina, koje se nalazi na širem području Mokronoga, sjeverno od džamije u Buzić Mahali. Za razliku od današnjeg naselja, ono antičko je funkcioniralo na blagom uzvišenju u samom polju, na mjestu gdje su 1967. izgrađeni objekti PIK „Sarajevo“ (nekadašnja tovilišta 1 i 2) i na sjeverozapadnim oranicama Šipovi i Gromile. Antičke objekte je još 1891. god. detektirao kao takve Vaclav Radimsky, a istraživanja je vodio i Ivo Bojanovski od sredine 70-tih godina XX. st. Na ovom lokalitetu od 1 hektara (promjera 120 x 70 m.) pronađene su substrukcije zgrada i obilje rimskog građevinskog materijala (opeke, crijep, tubulusi, oble opeke od suspenzura, lomljeni i tesani kamen, ulomci kaneliranog stupa, novci, troska... itd.), te fragmenti keramike.⁸ Još u osmanskome periodu sa ovoga lokaliteta je uzeto dosta materijala za gradnju ceste koja prolazi pored samoga naselja. Ovo bi ukazivalo na to da su antičke ruševine bile i te kako vidljive u srednjem vijeku. Nažalost prilikom

⁶ Bojanovski, 1973, 402-404; Isto, 1984, 70-71

⁷ Pošto je riječ o plodnom području, čitava zona je površinski iskrčena i očišćena od građevinskog materijala, kako bi bila podesna za zemljoradničku obradu.

⁸ Bojanovski, 1973, 402; Isto, 1984, 69 - 70

gradnje objekata PIK „Sarajevo“ došlo je do devastiranja većeg dijela ostataka antičke naseobinske djelatnosti. Spašena su samo dva novčića i to careva Trebonijana Gala (*Caius Vibius Trebonianus Gallus* vl. 251 – 253. god. n. e.) i Galijena (*Publius Licinius Egnatius Gallienus* vl. samostalno 260 – 268. god. n. e.) te jedan dobro očuvani kanelirani kameni stup, koji se nalazi u Zavičajnom muzeju u Visokom. Ostatci antičkog naselja su ponovo bili oštećeni prilikom proljetnog oranja 1975. god., kada se na parceli Šipovi (promjera 30 x 15 m.) ponovo naišlo na temeljne zidove. Prilikom svojih istraživanja I. Bojanovski je konstatirao na ovom mjestu postojanje nekog monumentalnog objekta sa centralnim grijanjem (*hypocaustum*), „najvjerojatnije veći gospodarski zaselak (*villa rustica*), kao centar prostranog imanja“. Moguće je da se na lokalitetu Crkvina nalazila i ciglana (na mjestu njive Gromile). Kompletna naseobinska antička aglomeracija se nalazila uz rimski put, koji je više – manje praćen i današnjim putevima.

Na tragove antičke naseobinske djelatnosti se nailazi i na lokalitetu Arnautovići (srednjovjekovne Mile), u jednom zanimljivom kontekstu. Tragovi rimske građevine su zapaženi u supstrukcijama srednjovjekovne vladarske (banske i kraljevske bosanske) crkve, a sastoje se od dijelova zida i fragmenata krovnog crijepa. Ovo jasno ukazuje na antičko srednjovjekovni kontinuitet u zoni Mila. I na lokalitetu Gradac u Gunjačama (područje Mokronoga) su evidentirani tragovi naseobinske antičke djelatnosti, naslonjeno na ranije prapovijesno gradinsko naselje. Moguće je da se na ovom istaknutom i dominirajućem platou, u rimsko doba nalazila i neka utvrda za nadzor puta kroz Radovlje. U kasnoj antici se na mokronoškom Gradcu vjerojatno nalazio i refugij. Sjeveroistočno od mokronoškog Gradca nalazi se lokalitet Gradina u Seoči, čije više i južnije uzvišenje nosi naziv Veliki grad. Kratke podatke o ljudskoj građevinskoj i infrastrukturnoj intervenciji na Velikom gradu dao je još V. Radimsky 1890. god. koji je „smatrao da se vjerojatno radi o ruševinama manje rimske utvrde“. Kasnije je pregledno istraživanje 1978. god. obavio i I. Bojanovski, koji je isto konstatirao da je da je riječ o kastelu sa stražarnicom. Ovaj mali stražarski kastel, koji je izgleda imao obavezu da štiti i nadgleda put, bi bio situiran na vrlo preglednom mjestu koje ima vidik na dolinu rijeke Bosne sve do Moštram a na zapadu na Gornju Seoču sve do Džindića. Južno od Velikog grada nalazi se i jedan šumski put u Džindiće i izvorište Kondžila, odnosno u područje zanimljivo zbog željezne rude. Tuda je i moguće prolazio i jedan stari put koji je povezivao sarajevsko polje sa travničkim područjem (preko Radovlja).⁹

Uz desnu obalu Radovljanske rijeke, lokalitet Omejak kod Maurovića, na uzvisini, je evidentirana antička naseobinska djelatnost (substrukcije, građevinski materijal, opeke, hipokaust, troska).¹⁰ U blizini ovog posljednjeg navedenog nalazišta, na lokalitetu Raskršće (kod Maurovića - Rizvića) uz desnu obalu Radovljanske rijeke, isto su otkriveni temelji rimske zgrade sa brojnim ulomcima krovne opeke. Sudeći po nazivu lokalitetu, put je sigurno prolazio kroz ovo naselje.¹¹ Kotlina Radovlja je imala u ranijim periodima znatno veću saobraćajnu vrijednost nego danas. Kroz ovu kotlinu je vodio kolski put iz Moštra (gdje je dolazio iz dva južna pravca i to sarajevskog polja i Lepenice) prema lašvanskom porječju.

⁹ Bojanovski, 1984, 59 - 61

¹⁰ Bojanovski, 1984, 72 - 73

¹¹ Bojanovski, 1984, 72

Iz svega što je već rečeno može se reći da su Moštre bile saobračajno čvorište, jer preko Zimče put vodi u porječja Lepenice i Fojničke rijeke, preko Radovlja u porječje Lašve, a duž rijeke Bosne na jug (prema sarajevskom polju i dalje primorju) i na sjever (ka zeničkoj kotlini i dalje ka panonskom bazenu). Potrebno je ukazati i na privredno značenje ovog prostora u antičko doba. Moštre i njegova neposredna okolica su vrlo plodne zone za zemljoradnju, a obližnja blaga uzvišenja za stočarstvo. Nesumnjivo su Moštre ostvarivale visoke prinose u poljoprivredi. Uz poljoprivredu, značenje je imala i trgovina najviše poradi komunikacione vrijednosti, te rudarstvo. Moštre se nalaze na putu između bogatih rudonosnih oblasti (npr. zlatonosne u Fojničkom području) koje su intenzivno iskorištavane još od najranije uspostave rimske vlasti. U neposrednoj okolini Moštra se izgleda isto bavilo rudarstvom i preradom željezne rude, kao u Radovlju, uz tok Kondžila, oko Sebinja, i dalje prema Lugovima kod Busovače.¹² Toponimi kao što su Vignjevi, Kalhana i Šćona iz Radovlja ukazuju na postojanje rudnika i u donjem dijelu Radovljanske doline.¹³ Sve ove okolnosti su morale uvjetovati izvjesno značenje Moštra. A to se onda moralo odraziti i na naseobinsku vrijednost, pa i upravni razvitak ovog prostora u antičko doba. Svi ovi, čak i površni podaci tako ukazuju na razvijenu antičku naseobinsku aglomeraciju u širem moštranskom području koja je imala višeznačnu vrijednost.

Dva najvažnija do sada poznata srednjovjekovna nalazišta iz neposredne okolice Moštra su nešto južniji Biskupići (na istoj strani rijeke) i Arnautovići (Mile). U Biskupićima, preciznije rečeno po Ć. Truhelki (koji ga je prvi i objavio) „pod selom Muhašinovići u takozvanoj Tuštinoj njivi“, je pronađen i vrlo vrijedan mediavelni epigrafski spomenik sa natpisom na bosanskoj ćirilici. Natpis govori o gradnji crkve, a u tekstu je zabilježeno i ime Kulina i njegove supruge Vojislave. Kasniji zapisi na kamenoj ploči spominju i bana Stjepana, nekog župana Krilu, krstjanina Radosava i dr.¹⁴ Na istom lokalitetu je detektirana i srednjovjekovna nekropola, te nađeni i fragmenti obrađenog kamena (dio stupa i luka). Arnautovići – Mile su bile jedno od središnjih mjesta srednjovjekovne bosanske države, gdje su se krunisali bosanski kraljevi i gdje su pokopani neki od vladara (uključujući i Tvrtka I.). Arheološka istraživanja su otkrili temelje jedne romaničke crkve iz perioda XI. – XII. st. i velike gotičke crkve izgrađene u dvije faze u XIV. st.

Moštranska ravnica u sebi sigurno krije i mediavelne građevinske ostatke. Potvrdu tome daju i dvije povelje (pisane na bosanskoj ćirilici) izdane u Moštrima i to :

1. Stjepana II. Kotromanića, bana bosanskog i njegovog brata kneza Vladislava, iz cc 1323. god. izdate knezu Vukoslavu, sinu kneza Hrvatina Ključkog. Povelja dodjeljuje Vukoslavu dvije župe (Banice i Vrbanju) i dva grada (Ključ i Kotor) u posjed. Zapisani i sigurno prisutni svjedoci prilikom dodjele povelje Vukoslavu su iz reda hijerarhije Crkve Bosanske (did Radoslav, gost Radoslav, starci Radomir, Žunborom i Vlčkom????). A i sama povelja je zapisana u „hiži velikog gosta Radoslava“. Ovo bi potvrđivalo da je jedan visoki uglednik Crkve Bosanske imao dom u Moštrama, u kome se eto zapisala i izdala jedna vladarska povelja Kotromanića.

---

¹² Bojanovski, 1984, 72 - 73

¹³ Bojanovski, 1984, 73

¹⁴ Truhelka, 1898, 617 – 622; Anđelić, 1961, 287 – 308; Isto, 1984, 270 - 271

2. Stefana Tvrtka I, kralja Srbijem, Bosne i Primorja iz 1380. izdate Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću (...Писано въ двор кралавъства ми на **моиштри** мца маръта 12 днь тога лѣто рождѣтва хрстова 1380 // Pisano na dvoru kraljevstva moga u Moštrima mjeseca marta 12 dana ovoga ljeta od rođenja Hristova 1380).

Na osnovi ovih povelja jasno je da je u srednjem vijeku u Moštrima egzistiralo jedno naselje, u kojem su bili situirani i dvorac bosanskog kraljevstva i dom jednog „gosta“ Crkve Bosanske. Gotovo sigurno to nisu bile jedine zgrade i objekti u srednjovjekovnim Moštrima, koje su predstavljale jedno od bitnijih središta mediavelne Bosne bar do posljednje faze njenog razvitka. Pitanje preciznog lociranja dvorca i drugih srednjovjekovnih moštranskih objekata je ključno za razumijevanje historije ovog područja. Do danas se još uvijek nije ni pokušalo dati lokacija ovog dvorca, niti se uopće radilo i istraživalo kako bi se otkrili ostaci dvorca.

Zaključak

Iz svih navedenih činjenica, mogao bi se donijeti zaključak da su u ranijim razdobljima Moštre bile i upravno, „duhovno“ i privredno značajnije naselje. Dodatnu potvrdu tome bi davalo i samo ime Moštre, koje sugerira postojanje središta određene upravne institucije za okolno područje. Sudeći po samom imenu (koje je latinskog porijekla) i po drevnosti njegovog oblika, nije nemoguće pretpostaviti da je već u antičkom dobu tamo postojalo to upravno – institucionalno središte, koje je onda zadržalo kakav – takav kontinuitet i u srednjem vijeku. Ovo bi bio vrlo jasan pokazatelj da u Moštrima treba tražiti jedno od bitnijih ranih jezgara nastanka i razvitka srednjovjekovne Bosne.

Kasnije će Moštre izgubiti tu značajniju ulogu, koju će preuzeti obližnje, južnije Visoko, koje se razvijalo pod zaštitom srednjovjekovnog grada – utvrde na Visočici. Razloge zanemarivanja Moštra u odnosu na Visoko u posljednjoj epohi postojanje srednjovjekovne bosanske države znači treba tražiti u nemirnim razdobljima protkanim međusobnim sukobima pretendenta na prijestolje i velikaša, te učestalim upadima ugarskih i posebno osmanskih snaga. Nesigurnost bosanskog kraljevstva u ovom razdoblju je tako kao direktnu posljedicu imalo da dođe do povlačenja iz pitomih i ravnih Moštra i njene šire okoline u utvrđenije, nepristupačnije i bolje zaštićenije zone (Visoki, Bobovac) ili u udaljenije gradove (Jajce, Ključ). Ono što je ostalo Moštrima jeste tradicija da su stoljećima bile središte upravnog i „duhovnog“ života bosanskog srednjovjekovlja.

Bibliografija

Kratice

GZM - Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo

N.S. - Nova serija GZM od 1945 sv. I - VIII; od sv. IX (1954 god.) naziva se N.S. Arheologija (izdanje Glasnika Zemaljskog muzeja posvećeno arheologiji), Sarajevo

Literatura

ANĐELIĆ 1961.: Pavo Anđelić, Revizija čitanja Kulinove ploče, GZM N. S. Arheologija XV – XVI, 331 - 335

ANĐELIĆ 1984.: Pavo Anđelić, Doba srednjovjekovne bosanske države. *Visoko i okolina kroz historiju, I*, Visoko : Skupština opštine Visoko, 103 - 309

ANĐELIĆ 1980.: Pavo Anđelić, Krunidbena i grobna crkva bosanskih vladara u Milima (Arnautovići) kod Visokog, *GZM N.S. Arheologija, XXXIV*. 183 - 247+Pl. 2

ARHEOLOŠKI LEKSIKON BIH, Tom (broj toma), 1988.: *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom I- III; Mape 1-4; Sarajevo : Zemaljski muzej

BENAC 1965.: Alojz Benac, Prilozi za proučavanje neolita u dolini rijeke Bosne, *GZM, N.S. Arheologija, XX*. 261 - 275+Sl. 1

BOJANOVSKI 1973.: Ivo Bojanovski, Rimska cesta dolinom Bosne i njezina topografija. U: *Radovi sa simpozijuma «Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura»*. Izdanja Muzeja grada Zenice III, Zenica. 393 - 414

BOJANOVSKI 1984.: Ivo Bojanovski, Razdoblje rimske uprave, *Visoko i okolina kroz historiju, I*, Visoko : Skupština opštine Visoko, 49 - 99

MESIHOVIĆ 2007.: Salmedin Mesihović, *Dezitivati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba*, (rukopis doktorskog rada), Zagreb.

TRUHELKA 1898 .: Čiro Truhelka, Natpis Kulina Bana, *GZM, god. X, sv. 3*. 617 - 622

